

ЛІНГВІСТЫЧНЫЯ І ТЭКСТАЛАГІЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ ПРАЖСКІХ ВЫДАННЯЎ ФРАНЦЫСКА СКАРЫНЫ

УДК 811.161.3

Артыкул прысвечаны аналізу пытання мовы пражскіх выданняў беларускага першадрукара Францыска Скарыны. На падставе даследавання паралельных фрагментаў асобных кніг Старога Запавету і параўнання іх з царкоўнаславянскім, чэшскім, грэчаскім і лацінскім перакладамі Бібліі аўтар прыходзіць да высновы, што Скарына кантамінаваў у сваіх перакладах і ўсходнюю, і заходнюю літаратурна-пісьмовыя традыцыі. Створаная Скарынам моўная мадэль можа разглядацца як асаблівы, кніжны варыянт старабеларускай літаратурна-пісьмовай мовы.

Ключавыя словы: *лінгватэксталогія, праатограф, метадыка білінарнага і трылінарнага аналізу старажытнага тэксту, кантамінацыя, інавацыя, перакладчыцкая тэхніка.*

The language of the Prague editions of the first Belarusian book printer Francysk Skaryna is analyzed in the article. The author bases on the research of parallel fragments of several books of the Old Testament and on their comparison with Church Slavonic, Czech, Greek, and Latin translations of the Bible. As a result, the author concludes that Eastern and Western literary and written traditions were blended in Francysk Skaryna's translations. The language model created by Skaryna can be considered a separate bookish version of the Old Belarusian literary and written language.

АКТУАЛЬНАСЦЬ ПРАБЛЕМЫ: БІЛІНАРНЫ І ТРЫЛІНАРНЫ ПАДХОДЫ ДА ВЫВУЧЭННЯ СТАРАЖЫТНЫХ ТЭКСТАЎ

 дыхранічнай лінгвістычнай літаратуры шмат увагі аддаецца пытанню моўнай асновы перакладу Бібліі Францыска Скарыны*. Даследчыкі разыходзяцца ў меркаваннях, аддаючы перавагу царкоўнаславянскай моўнай стыхіі (А. Сабалеўскі, С. Ліндэ, Я. Воўк-Левановіч, А. Флароўскі, А. Жураўскі, А. Мартэль) або беларускай літаратурнай з моцным уплывам чэшскіх і польскіх элементаў (П. Уладзіміраў, за ім – Я. Карскі, У. Конан, У. Агіевіч, М. Алексютовіч, Ц. Ломцеў). Некаторыя навукоўцы адзначаюць гібрыдны, двухпланавы характар мовы перакладаў беларускага першадрукара, вызначаючы яе як прамежкавае звяно, пераходны этап ад царкоўнаславянскай да беларускай мовы: “Ф. Скарына вызначыў адзін са шляхоў развіцця нацыянальнай беларускай літаратурнай мовы. Асветнік ішоў наперадзе свайго часу, яго ідэі фарміравання беларускай літаратурнай мовы новага тыпу на аснове сінтэзу Кірыла-Мяфодзіеўскай традыцыі і гутарковай мовы не знайшлі свайго канчатковага ўвасаблення ў гісторыі беларускай літаратурнай мовы...” [8, с. 27]. Пры гэтым амаль усе аўтары не лічаць мову скарынаўскіх выданняў “чыстай” і адзначаюць у ёй элементы розных лінгвістычных сістэм.

Аляксандр Булыка вивучаў лексічны склад перакладаў Скарыны. У генетычных адносінах навуковец вылучыў наступныя пласты лексікі: лексіку праславянскага паходжання, лексічныя

адзінкі, якія ўзніклі ў перыяд фарміравання старажытнарускай народнасці. Пры даследаванні апошніх аўтар адзначаў, што “сярод зафіксаваных у выданнях Скарыны даўніх лексічных адзінак большую цікавасць уяўляюць тыя словы праславянскага і старажытнарускага паходжання, якія ў старажытнасці мелі вузкі арэал распаўсюджвання, абмежаваны пераважна беларускай тэрыторыяй, і захаваліся ў спецыфічным беларускім фанетычным афармленні” [3, с. 471]. А. Булыка таксама вылучае ў слоўніку Скарыны ўласнабеларускую лексіку – назоўнікі з суфіксамі *-ач, -нік, -ок*, дзеясловы з прыстаўкамі *вы-, з-, за-, на-, по-, роз-*; у лексічным складзе пражскіх выданняў даследчык вызначыў царкоўнаславянскі, заходнеславянскі, у прыватнасці чэшскі, пласты лексікі [3, с. 472]. Выснова навукоўца гучыць наступным чынам: “Увогуле неабходна адзначыць, што і ў падборы ўласна беларускіх слоў, і ў словатворчых практыкаваннях раскрыўся перакладчыцкі талент пачынальніка беларускага кнігадрукавання, выявіўся яго намер ажыццявіць прагрэсіўную для таго часу мэту – набліжанымі да народнага разумення сродкамі зрабіць тэкст Бібліі даступным простаму чалавеку” [3, с. 505]. Да аналагічнага меркавання, толькі на ўзроўні даследавання дзеяслоўнай марфалогіі ў перакладных выданнях Скарыны, прышоў і І. Сацута [12, с. 162].

Пра кампаненты розных генетычных вытокаў і сінтэтычны характар сінтаксісу пражскіх выданняў Скарыны пісаў С. Рапацэвіч: «Параўнанне пражскіх выданняў Скарыны з “Астрожскай” і “Маскоўскай” Бібліямі сведчыць аб тым, што сінтаксіс “Бібліі” першадрукара захоўвае царкоўнаславянскую фармальна-граматычную аснову... Перакладныя выданні Скарыны зазналі істотны ўплыў з боку чэшскай Бібліі... Чэшскай Бібліяй вызначаецца выкарыстанне ад-

* Агляд бібліяграфіі гл.: Жураўскі, А. І. Мовазнаўчая Скарыніна / А. І. Жураўскі // Беларуская лінгвістыка. – Вып. 38. – 1990. – С. 3 – 9; Булыка, А. М. Мова выданняў Францыска Скарыны / А. М. Булыка, А. І. Жураўскі, У. М. Свяжынскі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1990. – С. 5 – 10.

БОЖІЯ:

К Оміяетта Книга Вікома Премудрѣ • По
мошию Бога вѣтронци Единаго • Иматери
Его Петѣе Девци Іларии • Повѣдени
емъ • Працюю, Иыкладомъ • Зчанаго Крѣпа
вѣткарскихъ надкѣхъ Доктора Франциска
Бкоринина сына, Бполоцка • Зславномъ
Старомъ мѣсте Празскомъ • Дѣла пома
роженни Спасителя нашего • Тысячинаго Платъ
сотата Нѣомъ надеслато • Інца Генуаръ
дѣла дѣвлатога надеслатъ

Пасляслоўе да кнігі “Прамудрасць Божая”.

паведных форм перфекта і плюсквамперфекта ў функцыі выказніка... Чэшская першакрыніца рэгламентуе ўжыванне злучальнага злучніка *a* ў складаназлучаных сказах... Пранікненне рыс жывога народнага маўлення назіраецца ў наяўнасці прэдыкатыўнага вінавальнага ў складзе састаўных іменных выказнікаў» [11, с. 15 – 16].

“Апостал” і “Псалтыр” Францыска Скарыны: на шляху ад рэдакцыі да перакладу. У беларускай дыяхраніі прынята лічыць мову названых выданняў беларускай рэдакцыяй царкоўнаславянскай мовы [5, с. 113 – 157], аднак не ўсе даследчыкі з гэтым пагаджаюцца [13, с. 310]. Праведзены аналіз паказаў вялікую ўдзельную вагу ў перакладах беларускіх рыс. Так, у “Апостале” (Вільня, 1525 г.) [1] назіраюцца наступныя асаблівасці: распаўсюджванне канчатка *-y* ў форме *Gsg* назоўнікаў скланення на **-o, -jo* (у 95% захоўваецца стары канчатак, у 5% – *-y, -ю*, прычым у пераважнай большасці гэта неадушаўленыя назоўнікі), пашырэнне канчатка *-ови, -еви* на скланенне **-o, -jo* (у 15% выпадкаў, прычым практычна ўсе – адушаўленыя назоўнікі), аналагічная тэндэнцыя і ў форме *Npl*, часта сустракаецца і канчатак *-овъ (-ов’)* (35%) у форме *Gpl*. У галіне дэклінацыі прыметнікаў назіраецца тэндэнцыя да пашырэння фіналі *-ого* (26%) і асабліва *-его* (95%). У гэтым выданні пануюць формы *D-Abl* займеннікаў *тобъ (e)* (72%), *собъ (e)* (91%). Інавацыйныя тэндэнцыі адзначаны і ў галіне дзеяслоўных форм прошага часу,

у “Апостале” прэваліруюць перфектныя формы (у АБ ім адпавядае толькі 12%). Напрыклад, у першых пяці раздзелах выдання фіксуецца 240 формаўжыванняў прошага часу дзеясловаў, з іх – 220 (90%) – формы аорыста. З апошніх 179 формаўжыванняў (75%) тэксталагічна адпавядаюць царкоўнаславянскім: *сотворихъ, заповеда, избра, постави, гла* і інш. Астатнія ўяўляюць сабой мадыфікаваныя царкоўнаславянскія формы (напрыклад *повесивъ са – ниць бывъ АБ, розсаде са – постде са АБ, зродихомъ са – родихомъ са АБ, продаваху – продааху АБ*) або з’яўляюцца кампільтаўнымі ўтварэннямі на базе чэшскіх і царкоўнаславянскіх адпаведнікаў (напрыклад *погледевъ же, ц.-слав. възрѣвъ же, чэшск. pohlediew; розделеваху, ц.-слав. дааше, чэшск. rozdeleno bylo; продасте, ц.-слав. ѿдаста, чэшск. prodali; вчини, ц.-слав. сътвориль естъ, чэшск. vszynil*).

Варта адзначыць аорыставыя формы, што адпавядаюць царкоўнаславянскім, але маюць дыстрыбутыўнае пашырэнне, якое адпавядае чэшскаму тэксту: *стежа поле* (ц.-слав. *стажа село, чэшск. obdrzal gest pole*); *смотраше пилне* (ц.-слав. *прилежаше, чэшск. patrzyl pilne*), *возъави сына* (ц.-слав. *възъвигъ отрока, чэшск. zgewiw syna*). З перфектных элавых формаўжыванняў, адзначаных у аналізаваным тэксце, толькі частка тэксталагічна адпавядае чэшскім: *крѣтилъ есмъ* (ц.-слав. *крѣсти, чэшск. krzstil gest*), *причтенъ былъ* (ц.-слав. *причтенъ бѣ, чэшск. pryzczen byl*). Большасць з іх – мадыфікаваныя царкоўнаславянскія адпаведнікі: *положилъ еси* (ц.-слав. *положи, чэшск. polozył*), *не солгалъ есь* (ц.-слав. *не солга, чэшск. neselhal*), *продалъ* (ц.-слав. *продаста, чэшск. prodal*). Як адзначаў нямецкі даследчык Г. Ротэ, “Скарына кампільтаваў свой тэкст з царкоўнаславянскіх і чэшскіх крыніц. Пры параўнанні яго Апостала з пражскімі выданнямі Старога Завету выяўлена, што ў апошніх удзел царкоўнаславянскіх элементаў значна шырэйшы, чым у віленскіх выданнях... Скарына ў большасці выпадкаў у адным і тым жа сказе, выказванні і нават у адным слове камбінаваў абедзве крыніцы” [14, с. 1033].

Менш увагі даследчыкі аддаюць вывучэнню тэксталагічнай базы Бібліі ў выданнях Скарыны, хоць менавіта вызначэнне ўзорнага тэксту (ці тэкстаў), а таксама прыёмаў перакладу, якімі карыстаўся беларускі першадрукар, і магло б даць адказ на пытанне, якім чынам адбываўся адбор тых ці іншых выразаў, лексем і словаформ. Такі падыход дазволіў бы выявіць адметнасці перакладчыцкай тэхнікі Скарыны. Заўважым, што розныя кнігі Бібліі ў яго выданнях па-рознаму суадносяцца з царкоўнаславянскай або чэшскай тэксталагічнай базай. А. Жураўскі выказваў меркаванне, што “выкарыстанне тых

ці іншых сродкаў залежала ад сюжэту выкладу” [6, с. 9].

“Старажытныя кніжнікі практыкавалі паслоўны пераклад, строга трымаліся грэчаскага арыгінала, а багаслоўе святых айцоў адрозніваецца звышскладаным сінтаксісам, з-за чаго і несапсаваны пераклад цяжка асэнсаваць” [4, с. 54], таму прынцып прэзентацыі паралельных фрагментаў старажытных тэкстаў (а з ім і далейшы прынцып даследавання гэтых тэкстаў) атрымаў назву *білінарнага*. У старажытным беларускім грамадстве пісьмовая спадчына ўвабрала ў сябе і артадаксальную (грэчаска-царкоўнаславянскую), і лацінска-польскую пісьмовыя традыцыі, такім чынам асноўны прынцып аналізу старабеларускіх тэкстаў павінен быць *трылінарным*, у выпадку аналізу перакладаў беларускага першадрукара – царкоўнаславянска-чэшска-старабеларускі.

Вядома, што Скарына карыстаўся царкоўнаславянскай Бібліяй (адным са спісаў, які лёг у аснову Генадзіеўскай Бібліі 1499 г. і які потым амаль цалкам увайшоў у якасці тэксталагічнай базы ў Астрожскую Біблію 1580 – 1581 гг.), а таксама чэшскім перакладам, т. зв. Венецыянскім выданнем 1506 г. Праўда, з царкоўнаславянскім тэкстам не ўсё так проста, бо палітычныя і эканамічныя сувязі Віленшчыны і Наўгародскіх зямель у пачатку XVI ст. былі вельмі абмежаваныя, таму факт наяўнасці Наўгародскага спіса ў Вільні ў той час падвяргаецца сумненню. Даследчыкі старажытных помнікаў пісьменнасці адзначаюць, што ў ВКЛ фарміраваўся свой разгалінаваны корпус кананічных тэкстаў на царкоўнаславянскай мове, які выкарыстоўваўся для праваслаўнага набажэнства. “На пачатку XVI ст. поўны збор біблейных тэкстаў з’явіўся і ў Вялікім княстве Літоўскім – ён звязаны з дзейнасцю кнігапісцаў Мацвея Дзясятага і дыякана Фёдара” [9, с. 72]. Пры лінгватэкссталагічным супастаўленні скарынаўскага тэксту з царкоўнаславянскай і чэшскай тэкстай базамі відавочны факт паралелізму старабеларускага перакладу з царкоўнаславянскім і чэшскім варыянтамі.

ПРАЯВЫ КАНТАМІНАЦЫІ Ў ПЕРАКЛАДАХ БЕЛАРУСКАГА ПЕРШАДРУКАРА

Калі падчас перакладу ў адным тэкставым узусе сутыкаюцца дзве культурныя і моўныя стыхіі, непазбежнымі робяцца кантамінацыйныя працэсы як вынік кантакту: “у гісторыі канкрэтнай мовы, асабліва ў перыяд станаўлення літаратурнай мовы, пакуль яна яшчэ недастаткова кадыфікавана, кантамінацыя можа быць крыніцай стварэння новых моўных адзінак” [7, с. 238], якія з часам могуць увайсці ў мову ў якасці нормы.

Кантамінацыя на фанетычным узроўні

У кнізе “Быццё” Скарыны адзначана 30 формаўжыванняў з рэфлексамі праславянскіх **trbt*, **tlbt*, пераважная большасць з іх мае няпоўнагалосную афарбоўку: *глась, злато, пасреди, владети, древо*. Іх адпаведнікі ёсць не толькі ў царкоўнаславянскім, але і ў чэшскім тэксце: *глась – hlas, злато – zlato, посреди – wpostrzed, древо – drzewo*; частка няпоўнагалосных формаўжыванняў “падтрымліваецца” толькі чэшскім тэкстам, у царкоўнаславянскім ёсць іншыя адпаведнікі: *прахъ* (Скар.) – *proch* (чэшск.) – *земла* (АБ), *предъ* (Скар.) – *przed* (чэшск.) – *прамо* (АБ), *престаль* (Скар.) – *przestal* (чэшск.) – *почи* (АБ); адзіная поўнагалосная форма – *прамы* пераклад з чэшскай мовы: *хворостина* (Скар.) – *chrastina* (чэшск.), у царкоўнаславянскай – *злакъ*. Рукапісныя кнігі прэзентуюць сістэмную падачу поўнагалосных форм: *дерево, золото, голось, головный, порошок* і *переделитися* (у некананічнай частцы); у “Хранографе” адзначана адно ўжыванне няпоўнагалоснай формы ў складзе сінтагмы *впосреди раю* (у Скар. *посреди раю*); сустракаецца таксама пара па супастаўленні: *припустиль* (Хран.) – *перепустиль* (Бельск.), польск. *przepuścił*.

Пераклад “Эклезіяста” (першыя 6 частак) налічвае 43 словаўжыванні з рэфлексам праславянскіх **trbt*, **tlbt*, з іх большасць мае няпоўнагалосную фанетычную афарбоўку. Гэта розныя формы дзеясловаў *навратити, обратити*, прыназоўнік *предъ* і дзеяслоўны прэфікс *пре-*. 20 словаўжыванняў з няпоўнагалоснай рэалізацыяй рэфлексу маюць “падтрымку” толькі ў чэшскім тэкście: *навратаетса* (чэшск. *nawraczige se*, ц.-слав. *влечетьса*), *предошло* (чэшск. *řebehlo*, ц.-слав. *бысть*), *предъ* (чэшск. *przed*, ц.-слав. *ѿ*), *пресагнуль* (чэшск. *przesahl*, ц.-слав. *приложихса*), *обратиль* (чэшск. *obrátíl*, ц.-слав. *ѿ*), *превышилъ* (чэшск. *przewýssyl*, ц.-слав. *възвеличихса*). Толькі 6 словаўжыванняў маюць тэксталагічныя адпаведнікі ў царкоўнаславянскім тэкście, у чэшскім перакладчык ужыў іншыя намінацыі: *обратаетса* (чэшск. *nawráczige*, ц.-слав. *обратаетса*), *древа* (чэшск. *sstupiow*, ц.-слав. *древесь*), *владети* (чэшск. *panowati*, ц.-слав. *обладати*). Некаторыя няпоўнагалосныя формы не маюць адпаведнікаў ні ў чэшскім, ні ў царкоўнаславянскім тэкстах: *выстрегса* (чэшск. *wuwarowal*, ц.-слав. *ѿ*), *пребываше* (чэшск. *trwala*, ц.-слав. *оустави са*), *пребывати* (чэшск. *powolowati*, ц.-слав. *ѿ*), *пръбывають* (чэшск. *trwagij*, ц.-слав. *бѣдѣтъ*). Заслугоўваюць увагі і нешматлікія поўнагалосныя формы: *огороды* (чэшск. *zahrady*, ц.-слав. *ограды*), *(ни) забороливаль* (чэшск. *aniž zbraniowal*, ц.-слав. *(не) възбранихъ*), *пересталь* (чэшск. *przestal*, ц.-слав. *обратихса*).

Переход **je>o*, які з'являються релігійно-етимологічних прикметай усходнеславянських мов, у перекладі книги "Пророк Даниїл" адлюстровані паводле чеської і царкоўнаславянської письмової традиції, у тым ліку і пры адсутнасці тэксталагічных адпаведнікаў: *единаково* (чеськ. *gedno*, ц.-слав. *единѣ*), *ниедино* (чеськ. *nižadne*, ц.-слав. *ѿ*).

Рэфлекс **dj* у скарынаўскім перакладзе рэалізуецца выключна як усходнеславянскі: *осужение, прохожалъса, ежъ, ѿдежа*, аднак таксама паслядоўна адлюстрованы збег галосных згодна з царкоўнаславянскай письмовай традыцыяй: *стоаше, пиаше, ѿбиаше* і інш. З прыкладаў жывога беларускага маўлення ў скарынаўскім перакладзе адлюстрованы толькі два выпадкі: *вышоль, вшоль*.

Кантамінацыя

на марфалагічным узроўні

Сярод асаблівасцей іменнага формазмянення адно з асноўных месцаў займае змяшэнне парадыгмы скланення субстантываў з асновамі на **o* і **u*, чаму спрыялі не толькі асаблівасці вуснага маўлення перакладчыкаў і перапісчыкаў, але і арыентацыйныя тэксты на заходнеславянскіх мовах, з якіх рабіліся пераклады [2, с. 38]. Даследчыкі адзначаюць актыўнасць скланення на **u* і пашырэнне парадыгмы на сферу скланення на **o*, аднак прычыны ўказваюць розныя: тып скланення на **u* быў больш распаўсюджаны ў праславянскай мове і меў так званыя экспансіўны характар; скланенне на **u* было больш выразным, г. зн. больш экспрэсіўным. У кнізе "Быццё" Скарыны нас цікавіць форма *GenSg* субстантываў мужчынскага роду скланення на **o*, якія набываюць канчатак *-u* замест праславянскага *-a*. Адзначана 14 формаўжыванняў, з іх лексема *плодъ* выкарыстана толькі з фіналлю *-u*: *ѿ плоду* (чеськ. *z owoťce*, ц.-слав. *ѿт плода*), што можна лічыць інавацыяй; разнабой назіраецца толькі ва ўжыванні форм *раю* і *рая*, прычым першая зафіксавана ў складзе сінтагмы *ѿ плоду древа еже естъ посреди раю*, у якой форма *плоду* магла правакаваць і словаўжыванне *раю* (чеськ. *wpostzred Raage*, ц.-слав. *посредѣ Раа*), традыцыйны варыянт адзначаны ў спалучэнні з *раа* (чеськ. *z rage*, ц.-слав. *из раа*). Традыцыйны канчатак маюць субстантывы *животъ* у складзе *древо живота* і *человекъ*, што тлумачыцца тэксталагічнымі супадзеннямі з чеськ. *drzewo żywota* (ц.-слав. *древо жизни*).

У перакладзе "Эклезіяста" Скарыны назіраюцца наступныя лінгватэксталагічныя асаблівасці ўжывання форм дзеяслоўнага формазмянення. Формы прошлага часу пераважна адпавядаюць чеськім: яны афармляюцца пры дапамозе элавага дзеепрыметніка і асабо-

вых форм дзеяслова *быти* (або без іх): *плынули* (чеськ. *plynuly*, ц.-слав. *възвращаютъ ити*), *есть было* (чеськ. *gest bylo*, ц.-слав. *бывшее*), *есть стало* (чеськ. *gest se stalo*, ц.-слав. *ѿ*), *ѿмыслилъ есмь* (чеськ. *vložyl gsé w srdcy*, ц.-слав. *въдахъ въ срѣце*) і пад. Нешматлікія формы прошлага часу пададзены ў Скарыны не ў поўнай адпаведнасці з чэшскім тэкстам: *вышли сутъ* (чеськ. *wyšli*, ц.-слав. *ѿ*), *есть предошло* (чеськ. *přebichlo*, ц.-слав. *ѿ*), *былъ есми* (чеськ. *byl*, ц.-слав. *быхъ*). Аорыст перакладчык выкарыстоўвае спарадычна, у асноўным ад дзеяслова *быти* і ад дзеясловаў маўлення: *реци* (чеськ. *rzeczy*, ц.-слав. *речеть*), *рекохъ* (чеськ. *rzekl gsem*, ц.-слав. *рекохъ*), *беша* (чеськ. *byli*, ц.-слав. *быша*). Асобнай увагі заслугоўваюць формы дзеясловаў, што з'явіліся як вынік кантамінацыі абедзвюх тэксталагічных крыніц: *плынуть* (чеськ. *plyni*, ц.-слав. *идѣтъ*), *не можетъ* (чеськ. *netiiož*, ц.-слав. *не възможно*), *наполняется* (чеськ. *napelňuje se*, ц.-слав. *исполнитса*) і інш. Формы 3-й асобы цяперашняга і будучага простага часу афармляюцца пры дапамозе канчатак *-тъ*, якому ў царкоўнаславянскім тэксце часцей за ўсё адпавядае *-тъ*: *ходить* (чеськ. *chodih*, ц.-слав. *ходитъ*), *ѿмираеть* (чеськ. *umyřeta*, ц.-слав. *оумретъ*), *ѿпочинеть* (чеськ. *odpočyne*, ц.-слав. *не спитъ*). Інфінітыў мае канчатак *-ти*, што адпавядае царкоўнаславянскай норме, хоць частка словаформ утворана пры дапамозе кантамінацыйнай мадэлі: *корань* адпавядае лексеме ў чэшскім тэксце, а *фіналь* – у царкоўнаславянскім: *выкопати* (чеськ. *wykopati*, ц.-слав. *распрѣсати*), *оуздравити* (чеськ. *wzdrawowánije*, ц.-слав. *цѣлвити*), *розметывати* (чеськ. *rozmijetanije*, ц.-слав. *раскидати*).

Кантамінацыя

на лексіка-семантычным узроўні

У перастварэнні кнігі "Быццё" звяртае на сябе ўвагу пераклад грэчаскага *χεῖλος* – *φωνή* і лацінскага *labium* – *sermo* (в. 11: 1), а таксама *χεῖλος* – *labium* (в. 11: 9). Першая лексема мае значэнне 'вусны', другая – 'гук, голас, мова'. Паслядоўна за грэчаскай мовай ідзе толькі Астрожская Біблія: *оуста* – *гласъ*; Скарына адлюстроўвае чэшскае: *азыкъ* – *речь* (чеськ. *yazyk* – *rzecz*); у рукапісных кнігах (Хран., Бібл. 17) перадаецца польская версія: *азыкъ* – *мова* (польск. *język* – *мова*). У в. 11: 9 славянскія пераклады выглядаюць аднастайна: чеськ. *yazyk*, польск. *język*, ст.-бел. *азыкъ*. У в. 11: 7 у класічных перакладах ёсць сінанімічная папярэдняй пара: грэч. *γλῶσσα* і лац. *lingua* ў значэнні 'мова як сродак зносін', якія амаль аднастайна перадаюцца ў старабеларускіх тэкстах як *азыкъ* (Скар., Хран., Бібл. 17), толькі ў АБ знаходзім форму *pluralia* згодна

з грэч. γλῶσσαν. У в. 11: 7 грэч. φωνή і лац. vox перадаюцца як *глась* (Скар., у ц.-слав. ѿ, чэшск. hlas) і *голось* (Хран., Бібл. 17).

Кантамінацыйны характар перакладу назіраецца ў в. 11: 2. І грэчаскае *ἀνατολή*, і лацінскае *oriens* ужыты ў значэнні ‘ўсход як напрамак свету’, у заходнеславянскіх перакладах з’яўляецца канкрэтызацыя: чэшск. *wychod sluncze*, польск. *wschod słońca*. У Скарыны – *востокъ солнца* (ц.-слав. *востокъ*), у рукапісных тэкстах – *всходъ сѣнца*.

Лексічная варыятыўнасць у тэкстах розных культурных кірункаў праяўляецца ў в. 11: 3, дзе гаворка ідзе пра матэрыялы, з якіх людзі пачалі будаваць вежу. Грэчаскае *πλίψου* ‘цэгла, плітка’ і лацінскае *later* ‘цэгла’ маюць наступныя пераклады ў славянскіх тэкстах: *плита* (Скар., чэшск. *czyhla*) – *плинѠа* (АБ) – *цѣгла* (Хран., Бібл. 17) – *цегла* (Бельск.), прычым у “Хранографі” на палях ёсць глоса *плинѠа* (польск. *cegła*). Для характарыстыкі матэрыялу, якім замацоўвалі цэглу, выкарыстоўвалі грэчаскае *πῆλός* ‘гліна, бруд; пыл, прах’ і лацінскае *bitumen* ‘мінеральная смала, бетон’; для іх перакладу бралі наступныя лексемы: *клеи* (Скар., чэшск. *klej*) – *брение* (АБ, ц.-слав. ‘тс’ – ЦСРП, с. 68) – *иль клеватый* (Хран., Бібл. 17., польск. *il klijowaty*). Намінацыя яшчэ аднаго будаўнічага матэрыялу выглядае наступным чынам: грэч. *ἄσφαλτος* ‘горная смала, асфальт’ і лац. *cemento* перакладаюцца як *мель* (Скар., ц.-слав. *мѣль*) і *вапно* (Хран., Бібл. 17, польск. *wapno*, чэшск. *wáprno*).

Такім чынам, пры супастаўленні моўных адметнасцей перакладу кніг Францыска Скарыны звяртаюць на сябе ўвагу наступныя асаблівасці:

– найбольшы ўсходнеславянскі ўплыў на мову перакладу назіраецца менавіта ў межах інавацыйных форм, калі перакладчык адыходзіць і ад царкоўнаславянскай, і ад заходнеславянскай тэксталагічнай базы;

– ва ўсе 600 прааналізаваных біблейскіх вершаў беларускі першадрукар унёс змены лінгвістычнага або тэксталагічнага характару;

– у параўнанні з іншымі старабеларускімі перакладамі толькі пераклад Скарыны вылучаецца двухвектарным культурным накірункам, г. зн. толькі скарынаўскі тэкст у максімальным аб’ёме ўвабраў у сябе традыцыі і *Slavia Orthodoxa*, і *Slavia Latina*;

– пры вялікай колькасці запазычанняў з царкоўнаславянскага тэксту і пры выдавочнай прыхільнасці беларускага першадрукара да кірыля-мяфодзеўскай традыцыі няма падстаў лічыць мову яго пражскіх выданняў царкоўнаславянскай; Скарына прапанаваў своеасаблівую моў-

ную мадэль, абапіраючыся на кніжную традыцыю, закладзеную старажытнымі славянскімі асветнікамі, і на народную традыцыю, узорам якой для яго паслужыла перакладчыцкая дзейнасць чэшскіх рэфарматараў.

Скарачэнні

АБ – Астрожская Біблія (1580 – 1581); Бельск. – “Хроніка” М. Бельскага (пачатак XVII ст.); Бібл. 17 – біблейскія кнігі пачатку XVII ст.; Скар. – скарынаўскія выданні; Хран. – “Хранограф” XVII ст.; ЦСРП – Сedaкова, О. Церковнославяно-русские паронимы: материалы к словарю / О. Сedaкова. – М.: Греко-латинский кабинет Ю. А. Шичалина, 2005. – 432 с.

Спіс літаратуры

1. Апримене, А. Ю. Язык Апостола Франциска Скорины 1525 г. (морфологическая парадигматика): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.03 / А. Ю. Апримене. – Шауляй, 1977. – 193 с.
2. Булыка, А. М. Мова выданняў Францыска Скарыны / А. М. Булыка, А. І. Жураўскі, У. М. Свяжынскі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1990. – 307 с.
3. Булыка, А. М. Выбраныя працы / А. М. Булыка. – Мінск: Беларус. навука, 2015. – 551 с.
4. Верещагин, Е. М. Древнеславянская книжность на Руси. Лингвотекстологические разыскания / Е. М. Верещагин. – М.: Индрик, 2001. – 608 с.
5. Жураўскі, А. І. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы / А. І. Жураўскі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1967. – Т. 1. – 372 с.
6. Жураўскі, А. І. Мовазнаўчая Скарыніяна / А. І. Жураўскі // Беларуская лінгвістыка. – Вып. 38. – 1990. – С. 3 – 9.
7. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Сов. Энцикл., 1990. – 685 с.
8. Машчэнская, Л. Р. Мова перакладаў Ф. Скарыны ў перспектыве новай рускай літаратурнай мовы (XVIII ст.) / Л. Р. Машчэнская // Дыялекталогія і гісторыя беларускай мовы: матэрыялы Міжнар. навук. канф. Мінск, 15 – 16 красавіка 2008 г. / Ін-т мовы і літ-ры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі; навук. рэд. Л. П. Кунцэвіч, Н. В. Паляшчук. – Мінск: Права і эканоміка, 2008. – С. 23 – 28.
9. Нікалаеў, М. Палата кнігапісная. Рукапісная кніга на Беларусі ў X – XVIII стагоддзях / М. Нікалаеў. – Мінск: Маст. літ., 1993. – 239 с.
10. Парукаў, А. А. Моўныя асаблівасці неперакладных выданняў Скарыны: дыс. ... канд. філал. навук: 10.02.01 / А. А. Парукаў. – Мінск, 1976. – 152 с.
11. Рапацэвіч, С. Я. Сінтаксіс пражскіх выданняў Францыска Скарыны: аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.02.01 / С. Я. Рапацэвіч; НАН Беларусі, Ін-т мовазнаўства. – Мінск, 2000. – 20 с.
12. Сацута, И. В. Формы глаголов в переводных изданиях Ф. Скорины: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / И. В. Сацута. – Минск, 1985. – 173 с.
13. Шакун, Л. М. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы / Л. М. Шакун. – Мінск: Універсітэцкае, 1984. – 319 с.
14. Rothe, H. Zum Apostolos, Wilna 1525. Seine Erforschung und seine Quellen / H. Rothe // Biblia Slavica. Serie III: Ostslavische Bibeln. Band 1. Skorina, Kommentare / Apostolos 1525. – Paderborn – München – Wien – Zürich: Ferdinand Schoningh, 2002. – S. 952 – 1048.

Ірына БУДЗЬКО,

кандыдат філалагічных навук, дацэнт.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 19 красавіка 2017 г.